s. Leokadia Ewa Wojciechowska
Niepubliczny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli
przy Centrum Jana Pawła II „Nie lękajcie się" w Krakowie

Nadzór pedagogiczny dyrektora szkoły - ocenianie szkolne - refleksje ze szkolnego korytarza

Nadzór pedagogiczny jako ważne działanie w obszarze edukacji w żadnym akcie prawnym dotyczącym oświaty nie został zdefiniowany (ustawa o systemie oświaty, rozporządzenie w sprawie nadzoru pedagogicznego). W Wikipedii można znaleźć następujące określenie: jest to świadome, planowe i celowe działanie pedagogiczne jako kontrola prawidłowości pracy szkoły.

Art. 33 ustawy o systemie oświaty wylicza, że polega on na:

1. ocenianiu stanu i warunków działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej szkół, placówek i nauczycieli,
2. analizowaniu i ocenianiu efektów realizacji programów nauczania w szkołach i zadań statutowych placówek,
3. udzielaniu pomocy szkołom, placówkom i nauczycielom w wykonywaniu ich zadań dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych,
4. inspirowaniu nauczycieli do innowacji pedagogicznych, metodycznych i organizacyjnych.

Nadzór pedagogiczny sprawowany jest w systemie oświaty na różnych szczeblach, od ministerstwa zaczynając (lub kończąc). W szkole (art. 39 ust. 1, p. 1 ustawy o systemie oświaty) nadzór pedagogiczny sprawuje dyrektor szkoły. Jest to wielka odpowiedzialność. W statutach wielu szkół to zadanie dyrektora szkoły zapisane jest na pierwszym miejscu wśród innych zadań - i to jest racja. Nadzór pedagogiczny dyrektora szkoły dotyczy realizacji wszystkich zadań dydaktyczno-wychowawczo-opiekuńczych szkoły, a więc także realizowanego w szkole oceniania osiągnięć uczniów.

W obowiązującym dziś rozporządzeniu MEN w sprawie nadzoru pedagogicznego wśród wymagań znajdują się zapisy dotyczące bezpośrednio oceniania osiągnięć szkolnych uczniów (załącznik nr 2 dotyczący m.in. szkół podstawowych). Są to zapisy:

1. Efekty działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej oraz innej działalności szkoły

Charakterystyka wymagania na poziomie D	Charakterystyka wymagania na poziomie B
W szkole diagnozuje się i analizuje osiągnięcia uczniów, uwzględniając ich możliwości rozwojowe.	*W szkole formułuje się i wdraża wnioski z analizy osiągnięć uczniów, dostrzegane są możliwości uzyskiwania lepszych wyników w nauce.* *Wdrożone wnioski przyczyniają się do poprawy wyników w nauce uczniów.*

2. Procesy zachodzące w szkole lub placówce

Charakterystyka wymagania na poziomie D	Charakterystyka wymagania na poziomie B
Procesy edukacyjne przebiegające w szkole są planowane. *Ocenianie uczniów daje im informację o ich postępach w nauce orazmotywuje ich do dalszej pracy.* *W szkole monitoruje się osiągnięcia uczniów.*	*Nauczyciele pracują wspólnie z uczniami nad doskonaleniem procesów edukacyjnych. Nauczyciele stosują różne metody wspierania i motywowania uczniów w procesie uczenia się.* *Informacja o postępach w nauce otrzymana w wyniku oceniania uczniów pomaga im uczyć się i planować swój indywidualny proces uczenia się.* *W szkole analizuje się wyniki monitorowania osiągnięć uczniów i wdraża się wnioski z tych analiz.*

Zapisy sformułowane zasadnie i mądrze stoją na straży prawidłowej i osiągającej coraz lepsze wyniki pracy szkoły. Na poziomie kuratorium są to kwestionariusze i ankiety, które wypełnia się dokładnymi liczbami lub magicznymi słowami „tak" i „nie". A w szkole… tu jest codzienność, serce systemu edukacji, bo tu jest przede wszystkim uczeń - żywy człowiek, o własnej (pięknej lub bolesnej historii) w różny sposób wyrażający swoje dążenie do bycia JA. I to każda chwila codzienności szkolnej jest miejscem realizowania postawionych edukacji wymagań.Pięknym i niesamowicie trudnym zadaniem nadzoru pedagogicznego dyrektora szkoły jest to, że musi on we wszystkich swoich działaniach **pozytywnie, budująco dotykać osoby każdego ucznia**. Inaczej nie ma sensu - jest stratą czasu, energii, a przede wszystkim tworzeniem w szkole atmosfery kłamstwa.

Nadzór pedagogiczny dyrektora szkoły zgodnie z rozporządzeniem, a dla mnie przede wszystkim zgodnie ze zdrowym rozsądkiem i tożsamością bycia nauczycielem, ma być realizowany jako kontrola (nie bójmy się tego słowa) i jako wspomaganie **konkretne, kompetentne i kreatywne.**

Jak to robić na co dzień, w mojej szkole? W konkretnej szkole, która chce być coraz bardziej miejscem integralnego wzrastania młodych. Nie można zacząć inaczej jak tylko od sprawdzenia, oceny poziomu i zaplanowania rozwoju kompetencji nauczyciela w zakresie sprawdzania i oceniania osiągnięć uczniów.

Kompetencje nauczyciela

Kompetencje (nauczyciela), tzn. wiedza teoretyczna i umiejętności praktyczne wyróżniające daną osobę (nauczyciela) w realizacji danych działań, czyli w realizacji sprawdzania i oceniania osiągnięć ucznia. Dyplomy z coraz grubszymi suplementami, CV, pliki zaświadczeń, a coraz częściej certyfikatów są dla dyrektora szkoły pewnym źródłem informacji, nie mogą dyrektorowi wystarczyć jako informacja o kompetencjach nauczyciela w obszarze oceniania osiągnięć szkolnych ucznia. Dyrektor szkoły jest zobowiązany taką wiedzę posiadać.

Kompetencje nauczyciela w obszarze sprawdzania i oceniania osiągnięć uczniów to np.:

- podstawowa wiedza z zakresu pomiaru dydaktycznego, diagnostyki,ewaluacji osiągnięć uczniów;
- postawy nauczyciela wobec siebie, wobec swojej pracy (misji), wobec ucznia w procesie sprawdzania i oceniania;

- cechy osoby nauczyciela jako człowieka, takie jak: sumienność, uczciwość, prawość, godność;
- Jak to rozpoznać? Jak to rozpoznawać? Jak wspierać? - wykorzystując normalne czynności dyrektora w szkole. Oto kilka przykładów - zwyczajnych, codziennych:
- rozmowa merytoryczna przy przyjęciu do pracy, szczególnie nauczyciela, który ma już jakieś doświadczenie zawodowe;
- rozmowa kwalifikacyjna z nauczycielem ubiegającym się o stopień nauczyciela kontraktowego, mianowanego, dyplomowanego;
- przegląd sprawdzonych i ocenionych przez nauczyciela prac pisemnych ucznia (powinny być przechowywane w szkole do końca roku szkolnego);
- hospitacja lekcji nt. *Poprawa pracy klasowej*;
- hospitacja sprawdzianu;
- udział dyrektora szkoły w prezentacji projektu edukacyjnego.

Wykonując tylko te codzienne czynności, może dyrektor szkoły uzyskać bardzo wiele informacji o kompetencjach nauczyciela, a więcczy nauczyciel:

- potrafi operacjonalizować cele kształcenia (wymagania zawarte w podstawie programowej);
- potrafi rozróżniać kategorie taksonomiczne celów kształcenia;
- różnicować poziom trudności zadań sprawdzających cele kształcenia;
- tworzyć zadania różnych typów i posługiwać się nimi;
- komunikować uczniowi ocenę jego osiągnięć;
- określić i uwzględnić kontekst dydaktyczny osiągnięć danego ucznia, danej klasy;
- pokierować procesem uczenia się ucznia, by osiągał lepsze wyniki;
- dostosować wymagania edukacyjne i sposoby sprawdzania do uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych;
- oceniać ucznia zdolnego - nie zmarnować go;
- analizować wyniki procesu sprawdzania i podejmować decyzje odnośnie swojej pracy, pracy ucznia, organizacji procesu nauczania - uczenia się.

Kompetencje nauczyciela, w szerokim ich zrozumieniu, są pierwszym warunkiem myślenia o wysokiej jakości oceniania szkolnego, a co za tym idzie o wysokiej jakości pracy szkoły.

Badanie osiągnięć„na wejściu”

Przyjmując ucznia np. do gimnazjum, otrzymujemy ze szkoły podstawowej pewne informacje o jego osiągnięciach szkolnych. Jest to świadectwo ukończenia szkoły podstawowej, a na nim oceny z wielu przedmiotów oraz zaświadczenie z liczbą uzyskanych punktów (także z poszczególnych umiejętności). Ale o osiągnięciach ucznia np. z matematyki chcielibyśmy wiedzieć trochę więcej, bardziej szczegółowo, chcielibyśmy mieć ich obraz bardziej dokładny. Wydawnictwa przygotowują testy „na wejście” z całym wyposażeniem - można wszystko wpisać w tabelki, wyliczyć, wyrysować i… rozpocząć uczenie matematyki według podstawy programowej gimnazjum. Nie neguję korzystania z tej pomocy - ona jest cenna.

I teraz jest bardzo dobre miejsce na działanie dyrektora w ramach nadzoru pedagogicznego. Sprawozdania napisane, ładnie poukładane w koszulkach, na czerwono podkreślone, jaki procent uczniów nie opanował np. kolejności wykonywania działań. Nadzór pedagogiczny dyrektora to jego reakcja na tę informację (choćby dotyczyła jednego ucznia) - jakie działania nauczyciel matematyki powinien podjąć wobec tego ucznia, aby mógł on kontynuować naukę w gimnazjum? Jak mu pomóc, aby mógł rozpocząć realizację podstawy programowej gimnazjum? Owocem nadzoru pedagogicznego dyrektora szkoły w tym miejscu są konkretne decyzje o działaniach nauczycieli w pracy z tymi uczniami. Może to dotyczyć także uczniów szczególnie uzdolnionych. Nie może być bazą rozpoczęcia nauki w szkole stwierdzenie „uczeń nie wie", „uczeń nie potrafi". A najtrudniejszy wymiar nadzoru pedagogicznego dyrektora szkoły to - trzeba monitorować realizację każdej podjętej decyzji.

Hospitacja sprawdzianu

Hospitacja sprawdzianu, czyli sprawdzenie, czy został on w danej klasie przeprowadzony prawidłowo. Jeden raz w półroczu w ramach nadzoru pedagogicznegodokonuję hospitacji sprawdzianu pisemnego u każdego nauczyciela. Proszę go o przekazanie mi następujących materiałów:

1. Kartoteka testu z zaznaczeniem realizacji podstawy programowej (wymagania ogólne i szczegółowe) - stara, dobra, sprawdzona tabelka z zaznaczonymi kategoriami taksonomicznymi i poziomami wymagań P i PP oraz z odniesieniem sprawdzanych wiadomości i umiejętności do podstawy programowej.
2. Zadania sprawdzające i kryteria oceniania ich rozwiązania (punkty, kryteria), zasadę formułowania stopni szkolnych:na podstawie punktów lub przyjętych kryteriów.
3. Sprawdzone, poprawione, ocenione prace wszystkich uczniów danej klasy.
4. Obliczone stopnie łatwości dla poszczególnychzadań.
5. Obliczona frakcja opuszczeń.
6. Rozkład wyników - punktowy rozkład wyników.

I zadaję trzy pytania z prośbą o udzielenie odpowiedzi w formie pisemnej.

1. O czym porozmawia Pan/i z uczniami, gdy będzie Pan/i oddawać im ich ocenione prace?
2. Co zmieni Pan/i w swojej pracy z uczniami na podstawie informacji uzyskanych w tym sprawdzianie?
3. Jakie działania, na podstawie informacji uzyskanych w tym sprawdzaniu, podejmie Pan/i, aby pomóc uczniomosiągać lepsze wyniki?

Po przeanalizowaniu (nie po przejrzeniu) tego materiału, mam o czym rozmawiać z nauczycielem „do rana", np.

1. Dlaczego zadanie nr 2, które nauczyciel, układając test, uznał za zadanie łatwe (zakwalifikował do poziomu podstawowego) uzyskało poziom łatwości 0,19?
2. Dlaczego (niezależnie od poziomu łatwości) najtrudniejsze okazały się zadania typu prawda - fałsz?

3. Dlaczego zadanie nr 4, uznane przez nauczyciela za zadanie łatwe i znajdujące się na początku testu, opuściło aż 60% uczniów, w tym wielu uczniów mających osiągnięcia z matematyki?
4. Dlaczego wielu uczniów, prawidłowo rozumujących, robi liczne błędy rachunkowe?
5. Dlaczego…

Takich pytań można i trzeba postawić wiele, a uczciwa odpowiedź jest dla dobra ucznia.

Tu nie chodzi o długość dyskusji, ale o uczciwość szukania dobra oraz o mądre decyzje i o ich konsekwentne wdrażanie. To jest codzienny nadzór pedagogiczny dyrektora szkoły - konieczny do rozwoju szkoły.

Z takiej hospitacji sprawdzianu sporządzam - razem z nauczycielem - krótką notatkę, w której znajdują się konkretne sformułowania dla nauczyciela do pracy.

Okresy „niebezpieczne"

O jaki czas tu chodzi? Chodzi mi o ostatnie tygodnie, ostatnie dni przed klasyfikacją śródroczną czy (a może jeszcze bardziej) roczną.Czas płynął, ocen przybywało - jedynek też, do klasyfikacji było jeszcze daleko - tak mylili się nie tylko uczniowie, ale także nauczyciele. I nagle… Coś trzeba z tym zrobić. Coś, to znaczy co? Intensywność działań nauczyciela i ucznia w zakresie sprawdzania i oceniania staje się niezwykle dynamiczna, śmieszna, ale przede wszystkim dla rozwoju ucznia niebezpieczna. Parę obrazków (bez nazwiska, daty i godziny, ale prawdziwych) może trochę, dla podkreślenia ważności sprawy, przerysowanych.Na korytarzu, podczas dyżuru nauczyciel pyta ucznia (z matematyki)- ile boków ma trójkąt? I gdy z ust ucznia pada odkrywcza odpowiedź - trzy - nauczyciel odpowiada z ulgą - masz 2. Lub: nauczyciel proponuje - napisz referat na temat… (może być na komputerze). Uczeń przynosi, a jakże - czcionkę ujednolicił. 2 - odpowiada nauczyciel.I obie strony są zadowolone. Jeśli dyrektor to wie - a wie na pewno - i nie reaguje, to bierze na siebie odpowiedzialność za wielkie zło.

Aby sprawdzanie spełniało swoją funkcję w realizacji zadań nauczania - uczenia się i wychowania, tzn. dostarczało obiektywnych informacji o osiągnięciach ucznia i motywowało go do dalszej coraz bardziej samodzielnej i kreatywnej pracy, musi być realizowane jako dobrze zaplanowany i konsekwentnie realizowany proces. To musi zagwarantować nadzór pedagogiczny dyrektora szkoły.

Sprawdzanie i ocenianie osiągnięć ucznia powinno być procesem ciągłym, systematycznym, jawnym**. Dlatego proszę nauczycieli, aby w przygotowywanych przez nich na początku roku planach dydaktycznych zaznaczyli kartkówki, sprawdziany pisemne**, inne formy oraz kiedy, tzn. w którym miejscu rozkładu materiału będzie sprawdzian. To planowanie sprawdzania i oceniania jest ważne, gdyż uzyskane informacje pozwalają mi tak realizować lub modyfikować plan dydaktyczny, aby uczniowie uzyskiwali optymalne dla swoich możliwości osiągnięcia.

Planowanie procesu sprawdzania i oceniania osiągnięć uczniów to nie tylko planowanie czasu sprawdzania oraz formy (pisemna, ustna, praktyczna), ale to przede wszystkim kontrolowanie, czy w procesie sprawdzania i oceniania osiągnięć ucznia została ujęta cała podstawa programowa dla danego etapu.

Ocenianie tzw. aktywności

Gdy pochylam się razem z uczniem nad dziennikiem i nad jego ocenami (robię to dosyć często) i z niepokojem patrzę np. na oceny niedostateczne, widzę zawadiacki uśmiech ucznia i słyszę: „spoko, siostro, jutro na lekcji dam głos, trzasnę prezentację - na ochotnika, wpadną ze dwie piątki i się wyrówna. I będzie 2, a może nawet 3. I po problemie - zadowolony".

Aktywność ucznia, samodzielność, kreatywność to wymarzone postawy ucznia w procesie uczenia się; to one gwarantują sukces, ale też dobrze prowadzony przez nauczyciela, szczególnie w wymiarze społeczno-wychowawczym, proces sprawdzania i oceniania te postawy wzmacnia i pogłębia.

Aktywność ucznia, czyli jego zaangażowanie w proces uczenia się, musi być przez nauczyciela doceniona i oceniona. To jest to czułe miejsce, na które musi zwrócić uwagę dyrektor, pełniąc nadzór pedagogiczny. Ale jak to zrobić, kiedy przepisów jak „+" przerobić na piątki jest więcej niż przepisów na dobrą carbonarę? A kiedy jeszcze pada taki (emocjonalny, bo nie merytoryczny) argument nauczyciela: doświadczenie zdobyte w ciągu 25 lat pracy ten sposób potwierdza.

Nie jest to łatwe, ale trzeba kiedyś zacząć, spróbować, ponieważ efektem tego mogą być: obniżenie obiektywizmu oceniania, demotywujący wpływ oceniania na proces uczenia się, a co za tym idzie -zaburzenie integralnego rozwoju ucznia.

Jakaś propozycja? Ciągle, jako dyrektor, jestem na drodze poszukiwania, ale co mi się sprawdziło:

- zobligowanie nauczycieli do przygotowania, przedstawienia uczniom (i mnie) oraz konsekwentnego zastosowania kryteriów oceniania np. prezentacji przygotowanych „na ochotnika" przez uczniów;
- obserwowanie (i notowanie) aktywności (zgłaszania się) ucznia w pewnym dłuższym okresie, np. w ciągu miesiąca, a dopiero potem na podstawie ustalonych kryteriów sformułowanie stopnia szkolnego.

Komunikacja w procesie oceniania

Nie ma tu potrzeby uzasadniać ważności komunikacji w procesie dydaktycznym i wychowawczym w szkole między wszystkimi ich uczestnikami: dyrektorem, nauczycielami, uczniami i ich rodzicami. Brak komunikacji lub błędy w prowadzeniu rozmowy są w szkole najczęstszym źródłem konfliktów i uniemożliwiają współpracę wszystkich stron, konieczną dla skutecznej pracy szkoły. Nauczyciele (to smutne stwierdzenie) nie są przeważnie specjalistami w zakresie komunikacji.

Co dyrektor może i powinien w ramach nadzoru pedagogicznego w tej kwestii zrobić?

1. Na zebraniach rady pedagogicznej zapewnić elementy merytorycznej, rzeczowej dyskusji o osiągnięciach ucznia i ich ocenianiu przez nauczycieli. Może to robić sam (jeśli potrafi) albo z pomocą eksperta. Ważne jest, aby było to zrobione niepowierzchownie, jasno i kompetentnie. Dla szkoły, także w procesie sprawdzania i oceniania osiągnięć ucznia, bardzo ważna jest umiejętność komunikacji między nauczycielami.
2. Monitorować lekcje nt. poprawy pracy klasowej (sprawdzianu) czy prezentacje np. prac uczniów w obszarze ich aktywności, aby kontrolować i uczyćdialogu między nauczycielem oraz uczniem.
3. Monitorować zebrania wychowawcy z rodzicami z konkretnym tematem oceniania osiągnięć uczniów, inicjować spotkania nauczyciela konkretnego przedmiotu z rodzicami np. uczniów zdolnych i rozmawiać w tej grupie o ich osiągnięciach, o planowaniu pracy na podstawie informacji o osiągnięciach.

„Podnoszenie" osiągnięć szkolnych ucznia (nie mylić z „podnoszeniem" stopni szkolnych)

Mimo iż czasami ulegamy stereotypowi, że młodym na niczym nie zależy, to jako zaprzeczenie tego zauważamy, że mamy wokół siebie wielu młodych, którym naprawdę na osiągnięciach szkolnych zależy, którzy chcieliby, aby były one wysokie i zapewniły im dalszą wymarzoną życiową drogę - realizację zainteresowań, pasji.Niestety, wymaga to bardzo indywidualnego podejścia do sprawdzania i oceniania osiągnięć szkolnych, a chociaż o tym coraz więcej i w dokumentach, i w przemówieniach to jest to coraz bardziej trudne do realizacji przez nieprawidłowe rozumienie sprawiedliwości, tzn. sprawiedliwie to tak samo, to identycznie.

Ważnym i wymagającym wiele odwagi od dyrektora jest zapewnienie w procesie sprawdzania i oceniania indywidualnego podejścia do ucznia, indywidualnego towarzyszenia jego rozwojowi, aby miał osiągnięcia szkolne.

Najlepszym sposobem, według mnie, wspierania ucznia, by odniósł sukces, to niedokładanie mu zadań do rozwiązania, a podejmowanie takich działań, które pobudzają i dynamizują jego ciekawość w zdobywaniu wiadomości i umiejętności z danego przedmiotu.

Takim najprostszym, obecnym w przepisach prawa oświatowego sposobem wykonywania tego zadania przez dyrektora w ramach nadzoru pedagogicznego jest promowanie w szkole realizacji indywidualnego programu nauczania z danego przedmiotu i monitorowanie jego realizacji. Jednym z elementów indywidualnego programu nauczania danego przedmiotu jest sprawdzanie i ocenianie osiągnięć szkolnych.

Niebezpieczne gotowce

Jak mantra w wielu rozporządzeniach, w wielu wypowiedziach, zaleceniach, deklaracjach powtarza się „dostosowany do potrzeb ucznia" - tym ma się kierować nauczyciel przy wyborze programu, przy wyborze podręcznika.

Dostosowany do potrzeb ucznia ma być też proces sprawdzania i oceniania jego osiągnięć; dostosowany wcale nie znaczy ułatwiający; dostosowany - znaczy dający uczniowi szanse jak najlepiej pokazać swoje osiągnięcia. Dzisiaj nauczyciel ma wiele możliwości wsparcia w realizowanym przez niego procesie sprawdzania i oceniania osiągnięć uczniów - wydawnictwa, zasoby internetowe itp., a przy tym drukarki i ksero. Ale to może i powinno być tylko wsparciem do roztropnego skorzystania dla grupy uczniów, za których rozwój jestem odpowiedzialny. Pokusę wygodnego wykorzystania łatwo da się usprawiedliwić, że autorami są wybitni fachowcy (nie podważam tego), że portal internetowy ma renomę (nie wątpię), że zadania są dobrze skonstruowane - zgadzam się.

Nadzór pedagogiczny dyrektora szkoły jest w tym miejscu niezwykle trudny, ale ważny. I nie polega on na tym, aby zakazać w szkole stosowania takich gotowców, ale aby wypracować z nauczycielami postawę refleksyjnego skorzystania z tego dobra dla jeszcze większego dobra, jakim jest wsparcie rozwoju ucznia.

Zakończenie

Temat, który podjęłam, jest szeroki i ma wiele konkretnych odsłon. Nie miałam zamiaru ich wszystkich zauważyć i opisać. Chciałam tylko zwrócić uwagę na pewne sprawy, podzielić się refleksją szukania dobra uczniów.

1. O wiele większy wpływ na integralny rozwój ucznia ma ocenianie szkolne niż ocenianie zewnętrzne i dlatego to ono wymaga obecnie większej troski na wszystkich poziomach systemu edukacji, ale przede wszystkim na tym poziomie najniższym, a więc najbliższym uczniowi - na poziomie nadzoru pedagogicznego dyrektora szkoły.
2. W nadzorze pedagogicznym dyrektora szkoły ważny jest porządek formalny, ale aby uzyskać te zamierzone efekty, a więc mocne wsparcie integralnego rozwoju każdego ucznia, ważne jest budowanie w szkole atmosfery dialogu, zaufania, cierpliwości, jasności wymagań, współpracy.
3. Dyrektor, aby mógł skutecznie pełnić nadzór pedagogiczny w obszarze sprawdzania i oceniania osiągnięć uczniów, sam musi posiadać w tym zakresie wysokie kompetencje i te intelektualne, i te składające się na jego autorytet jako mistrza i przewodnika rozwoju w szkole.

PS

Po pokładzie pewnego statku, który akurat musiał zmierzyć się ze sztormem spacerowało kilku księży - odmawiali brewiarz. Wszystko zgodnie z procedurą - gwiazdki, przecinki… A burza coraz bardziej szalała. Wreszcie jeden z nich popatrzył na czarne niebo, na spienione fale - realnie ocenił sytuację i krzyknął: rzućmy tebrewiarze, zacznijmy się modlić….

Pozwolę sobie na, pewnie nieudolną, parafrazę. Patrząc na naszą edukację, rzućmy ……, a zobaczmy Jasia, którego zawadiacko rozwichrzone włosy, odgłos tu i tam kopniętej ściany mówią o tym, że to on jest tu najważniejszy.